

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XIX - 2023

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief
Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors
Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board
Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria
Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija
Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija
Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee
Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska
Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska
Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska
Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation
Marko Maras i autori

Lektura / Language editor
Katarina Botić i autori (hrvatski jezik/Croatian)
Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher
Institut za Arheologiju
Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address
Institut za arheologiju
/ Institute of Archaeology
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tel 385 (0) 1 615 0250
fax 385 (0) 1 605 5806
e-mail: iarh@iarh.hr
web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design
Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders
Katarina Botić

Računalni slog / Layout
Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia.

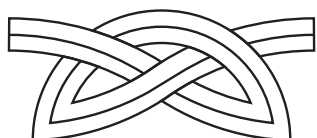
E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

Prethodna priopćenja Preliminary reports

7–18

Andreja Kudelić
Filomena Sirovica

Lončarski tehnološki potpis: prilog poznavanju ranog brončanog doba kontinentalne Hrvatske
Pottery technosignature: a contribution to the knowledge in the Early Bronze Age of continental Croatia

19–38

Alenka Tomaž
Monika Zorko

Prehistoric settlement at Ribnica near Brežice (south-east Slovenia)
Prapovijesno naselje u Ribnici kod Brežica (jugoistočna Slovenija)

39–52

Marina Ugarković
Eduard Visković
Martina Korić
Pio Domines Peter
Antonela Barbir
Martina Čelhar

Prapovijesni lokaliteti otoka Hvara: nove spoznaje o gradinama Vela Glava i Liković
Prehistoric sites on the island of Hvar: new insights about Vela Glava and Liković hillforts

53–61

Asja Tonc
Slavica Filipović

Bilješka o amfori s natpisom iz Osijeka
A brief note on an amphora with inscription from Osijek

62–69

Mislav Fileš
Ivana Ožanić Roguljić
David Ruß
Wolfgang Neubauer
Gerhard Stüttler

Geofizička istraživanja na prostoru sela Kopačevo (Baranja)
Geophysical survey in the area of the village of Kopačevo (Baranja)

70–75

Martina Korić
Marina Ugarković

ΚΑΣΙ[...] na otoku hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara
ΚΑΣΙ[...] on the island of Hvar? A new find of a Greek loom weight with a graffito from Pharos

76–91

Marina Ugarković
Pio Domines Peter

Bilješka o lokalitetu Gradina (Vinogradišće) na otoku Visu
A note on the site of Gradina (Vinogradišće) on the island of Vis

92–123

Marina Ugarković
Ana Konestra
Pio Domines Peter
Martina Korić
Kristina Turkalj
Sara Popović

Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja
Topography and stratigraphy of the south-eastern suburb of ancient Pharos: First data from trial archaeological excavations

Pregledni rad Review paper

124–142

Mateja Hulina

Analize organskih ostataka iz keramike i prijedlog procedure uzorkovanja keramičkih ulomaka s hrvatskih nalazišta
Organic residue analysis of pottery and sampling procedure for Croatian sites proposal

Stručni rad Professional paper

143-148

Marina Ugarković
Martina Korić

O aktivnostima i rezultatima druge godine
AdriaCos projekta (HRZZ UIP-2020-02-2419)
On activities and results of the second year of the
AdriaCos project (CSF UIP-2020-02-2419)

Prikaz Review

149-151

Katarina Botić

Arheologija općine Klakar – izložba i katalog,
Muzej Brodskog Posavlja, 2023.
Archaeology of Klakar Municipality – exhibition and
the catalogue, Museum of Brod-posavina County,
2023

Karta nalazišta

Map of sites

1. Kopačevo
2. Osijek
3. Općina Klakar
4. Kurilovec – Belinščica
5. Ribnica kod Brežica
6. Vis – Gradina
7. Hvar – Vela Glava
8. Hvar – Stari Grad (Far, *Pharos*)
9. Hvar – Liković

Arheologija općine Klakar – izložba i katalog, Muzej Brodskog Posavlja, 2023.

Archaeology of Klakar Municipality – exhibition and the catalogue, Museum of Brod-posavina County, 2023

Prikaz
Review

Katarina Botić¹

(1) Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
katarina.botic@iarh.hr
ORCID: 0000-0002-2243-1149

Primljeno Received 30. 11. 2023.
Prihvaćeno Accepted 14. 12. 2023.

Ključne riječi: arheologija, Općina Klakar, Muzej Brodskog Posavlja, izložba, katalog

Key words: archaeology, Klakar Municipality, Museum of Brod-posavina County, exhibition, catalogue

U Muzeju Brodskog Posavlja 14. rujna 2023. godine otvorena je izložba pod nazivom Arheologija općine Klakar. Ova je izložba rezultat suradnje Općine Klakar i Muzeja Brodskog Posavlja povodom 30. obljetnice osnutka i 130. obljetnice prvog povijesnog ustrojstva Općine. Na inicijativu Općine, Muzej je 2022. i 2023. proveo sustavne terenske preglede oko Gornje Bebrine i Klakara. Tom prilikom pronađeni predmeti izloženi su zajedno s onima iz novijih zaštitnih arheoloških istraživanja te onima pronađenim krajem 19. i početkom 20. stoljeća koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Postav izložbe konceptom prati život ljudi na ovom prostoru od neolitika i eneolitika (mlađeg kamenog i bakrenog doba), zatim brončanog i željeznog doba, vremena antike, do srednjega i novog vijeka, odnosno u kontinuitetu od 6. tisućljeća pr. Kr. do 17. stoljeća. Uz izložbu je pripremljen i veći katalog u kojem je vrlo detaljno opisano 85 arheoloških lokaliteta i 271 predmet.

On 14th of September, 2023, an exhibition titled *Archaeology of Klakar Municipality* was opened in the Museum of Brodsko Posavlje. This exhibition is the result of cooperation between the Municipality of Klakar and the Museum of Brodsko Posavlje on the occasion of the 30th anniversary of its foundation and the 130th anniversary of the first historical organization of the Municipality. At the initiative of the Municipality, the Museum conducted systematic field surveys of Gornja Bebrina and Klakar in 2022 and 2023. The objects found on that occasion are exhibited together with those from recent rescue archaeological excavations and those found at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, which are kept in the Archaeological Museum in Zagreb. The concept of the exhibition follows the life of people in this area from the Neolithic and Eneolithic, the Bronze and Iron Ages, the Antiquity, to the Middle Ages and the Early Modern Period, i.e. in continuity from the 6th millennium BC until the 17th century. Along with the exhibition, a larger catalogue was prepared in which 85 archaeological sites and 271 objects are described in great detail.

Copyright © Autor(i)
The Author(s) 2023

Open Access This work is distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. Open Access Ovaj rad dijeli se prema odredbama i uvjetima licence Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), koja dopušta neograničenu ponovnu upotrebu, dijeljenje i reprodukciju u bilo kojem mediju, pod uvjetom da je izvorno djelo ispravno citirano.

U Muzeju Brodskog Posavlja 14. rujna 2023. godine otvorena je izložba pod nazivom *Arheologija općine Klakar*. Ova je izložba rezultat suradnje Općine Klakar i Muzeja Brodskog Posavlja povodom 30. obljetnice osnutka i 130. obljetnice prvog povijesnog ustrojstva Općine! Na inicijativu Općine, Muzej je 2022. i 2023. proveo sustavne terenske preglede oko Gornje Bebrine i Klakara. Tom prilikom pronađeni predmeti izloženi su zajedno s onima iz novijih zaštitnih arheoloških istraživanja te onima pronađenim krajem 19. i početkom 20. stoljeća koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Postav izložbe konceptom prati život ljudi na ovom prostoru od neolitika i eneolitika (mlađeg kamenog i bakrenog doba), zatim brončanog i željeznog doba, vremena antike, do srednjega i novog vijeka, odnosno u kontinuitetu od 6. tisućljeća pr. Kr. do 17. stoljeća. Izložba je zatvorena 20. studenog 2023. godine nakon produženja zbog velikog interesa posjetitelja.

Iznimnost i važnost ove izložbe, ne samo za lokalnu već i za širu stručnu i znanstvenu zajednicu, dolazi do izražaja čitanjem pomno pripremljenog kataloga,² autora Josipa Lozuka, Lidije Miklik-Lozuk i Ivane Artuković Župan, kustosa Muzeja Brodskog Posavlja, koji na 110 stranica, nakon uvoda i opisa stanja istraživanja donosi detalje o arheološkim lokalitetima: na području sela Donja Bebrina opisano je 13 lokaliteta, na području sela Gornja Bebrina 29 lokaliteta, na području sela Klakar 28 lokaliteta te na području sela Rušćica 15 lokaliteta, odnosno ukupno je opisano 85 arheoloških lokaliteta na prostoru Općine Klakar. Zatim slijedi katalog sastavljen od 271 predmeta koji su detaljno kataloški obrađeni³ prateći iste prostorne cjeline kao i lokaliteti; kataloške jedinice, uz autore izložbe i kataloga, također potpisuju Jacqueline Balen, Tomislav Bilić, Ivan Drnić, Filip Franković i Ivan Radman Livaja. Katalog je dopunjen opsežnim popisom literature te sažetkom na engleskom jeziku (prijevod Marta Kovačević).

Već je sam popis od 271 izloženog predmeta impresivan i govori o iznimnom trudu koji je bio potreban za prikupljanje i obradu građe te pripremu same izložbe i pripremi opsežnog monografskog izdanja kataloga. Pri tome je bila ključna suradnja s muzejskim ustanovama (Arheološki muzej u Zagrebu i Gradski muzej Nova Gradiška) i privatnim arheološkim kompanijama Arheolog d.o.o. i Gaea koje su vršile zaštitna arheološka istraživanja.

Izložba je koncipirana u nekoliko dijelova; započinje mlađim kamenim dobom (6000. – 4400.

© Muzej Brodskog Posavlja, uz dozvolu / with permission

g. pr. Kr.) koje obuhvaća keramičke predmete, uključujući cjelovite posude, pršljenke za vretena i utege za tkalački stan, predmete od kosti i roga, cjeloviti kameni žrvanj te polirane i cijepane kamene (litičke) izrađevine uključujući i nekoliko vrlo pomno izrađenih vrhova strelica s trnom za nasad. Zatim slijedi dio bakrenog doba u sklopu kojeg je izložen veći broj cjelovitih posuda badenske kulture, različitih veličina i namjene⁴ te koštani i keramički predmeti od kojih nekima nije jasna namjena, a drugi su također bili sastavni dio svakodnevnih aktivnosti. U posebnom dijelu prikazani su predmeti povezani s metalurgijom u bakrenom dobu (badenska kultura): 13 manjih keramičkih kalupa za izradu bakrenih predmeta, od kojih jedan još uvijek sadrži čestice bakra na rubu, jedna veća zdjela za lijevanje i čitava masivna bakrena sjekira s rupom za nasad i dva sječiva iz 4. tisućljeća pr. Kr. koja se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Zatim je izložena veća zdjela, također badenske kulture, u kojoj su pronađeni spaljeni ostaci pokojnika te velika posuda (pitos) koja je vjerojatno korištena za skladištenje žitarica, a uz koju su izloženi žrvanj s rastiračem, manja posuda s brašnom i keramičkom žlicom, odnosno izložena je cjelina koja govori o procesu čuvanja i pripreme žitarica.

U idućoj cjelini prikazan je život u brončanom dobu. Zapravo i srednje brončano doba (2500. – 1700. g. pr. Kr. i 1700. – 1300. g. pr. Kr.) malo je materijalnih

1 Otvorenje je bilo medijski dobro popraćeno, v. primjerice Brodski portal (<https://www.brodportal.hr/clanak/u-muzeju-brodskog-posavlja-otvorena-izložba-arheologija-općine-klakar-35362>) i Općina Klakar (<https://opcina-klakar.hr/2023/09/15/otvorenje-izložbe-arheologija-općine-klakar-2/>) uz brojne fotografije izložbe.

2 Lozuk, J., Miklik-Lozuk, L., Artuković Župan, I. 2023, *Arheologija općine Klakar*, katalog izložbe, Općina Klakar, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, 112 str., ISBN 978-953-7116-58-3.

3 Svaka kataloška jedinica donosi podatke o mjestu nalaza, dataciji, dimenzijama predmeta, inventarnom broju te sadrži kratki opis predmeta i njegovu očuvanost.

4 Osim većeg broja šalica i nekoliko ovalnih buta, izložena je i veća konična zdjela ukrašenog tijela i oboda iznad drški te s unutrašnjom pregradom i nekoliko većih lonaca.

© Muzej Brodskog Posavlja, uz dozvolu / with permission

ostataka na prostoru brodskog Posavlja. Kasno brončano doba (1300. – 800. g. pr. Kr.) zastupljeno je većim brojem nalaza, uključujući i ostavu brončanih predmeta iz Donje Bebrine koja se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Jedan od 19 izloženih predmeta iz ove ostave, manji nož, još uvijek nosi originalnu muzejsku oznaku nalazišta i osobe koja ga je pronašla, svojevrsnu „priču u priči“ jer svjedoči o dugoj sustavnoj stručnoj obradi nalaza i povijesti čuvanja muzejskih primjeraka. Osim ostave, izloženi su i predmeti svakodnevne uporabe – brončane igle i manja metalna karičica (osobni ukrasi), keramičke posude i zdjele, nekoliko većih metalnih predmeta, predmeti od kamena, dvije minijaturne posude, veći uteg za tkalački stan i jedan manji keramički predmet nepoznate namjene.

Iduća cjelina donosi opis života u mlađem željeznom dobu (laten, 450. g. pr. Kr. – početak 1. st. po Kr.) i predmete koji su vezani uz svakodnevni život: keramičke posude, zdjele i žlice, veći utezi za tkalački stan, ukrašeni pršljenovi za vretena, male posude – dječje igračke, koštani predmeti, željezne škare, ali i osobni predmeti, odnosno ukrasi: fibule, narukvice od tamnoplave staklene paste, privjesci (uključujući i jantarnu perlu) te dvije višebojne perle od staklene paste. Upravo ovi potonji predmeti govore o uključenosti naselja mlađega željeznog doba u brodskoj Posavini u mreže komunikacija i razmjene s udaljenim prostorima Europe, kao što su Baltik („jantarni put“) te prostori današnje Slovačke i Austrije (moguća mjesta proizvodnje narukvica i ukrasa od staklene paste).

Iduće razdoblje, antika, zastupljeno je dobro očuvanom i ukrašenom vojnom kacigom sastavljenom od više dijelova, datiranom u prvu polovinu 1. stoljeća, a pronađenoj u rijeci Savi kod Klakara. Veći dio nalaza koji govori o životu i vojnoj prisutnosti tijekom antičkog / rimskog razdoblja već je u više

navrata prikazan, stoga su autori odabrali predmet koji nije tako često izlagan, a značajan je nalaz koji govori o boravku rimske vojske na ovim prostorima.

Svakodnevni i vojni život u srednjem vijeku prikazan je putem nekoliko pomno odabranih predmeta – posude, pećnjaka, metalnog oruđa i oružja, uključujući i veći dio mača (13. – 14. stoljeće) pronađenog u rijeci Savi kod Klakara, te brončanih prstena pečatnjaka i dijela kopče.

Zadnji, ali ne manje važni dio izložbe posvećen je numizmatičkim nalazima koji obuhvaćaju vrijeme od 4. do 17. stoljeća. Izložene su rimski novac Konstantina I (4. stoljeće), hrvatsko-ugarski novac Ludovika I (14. stoljeće), austrijski novac Matije II (17. stoljeće), posuda i nekoliko kovanica Dubrovačke Republike (15. – 18. stoljeće) te najkasniji novac iz te ostave, dubrovački grošić iz 1708. godine.

Svaka obrađena cjelina popraćena je većim posterom s detaljnim opisima svakog pojedinog razdoblja te okolnostima nalaza i pohrani izloženih predmeta.

Već je na početku spomenuta važnost opsežnog kataloga koji prati izložbu, a koji donosi vrlo detaljne opise nalaza i nalazišta na prostoru općine Klakar. Valja dodati da je važnost još veća radi obrade i objave arheoloških nalaza iz novih, mahom zaštitnih arheoloških istraživanja. Ne manje važni su interes i inicijativa Općine Klakar danasvom prostoru, u suradnji s Muzejom Brodskog Posavlja istražiti, prezentirati i približiti javnosti arheološku i kulturnu baštinu. Iako prvenstveno zamišljeno kao lokalni projekt suradnje muzejske institucije i lokalne uprave u prezentaciji kulturne baštine, ova izložba i katalog od iznimne su važnosti za znatno širu stručnu i znanstvenu zajednicu. Ne sumnjamo da će upravo katalog postati jedno od referentnih i nezaobilaznih izdanja u budućim stručnim i znanstvenim obradama arheološkog materijala na prostoru sjeverne Hrvatske i šire.